

## *La recepció de Gaudí en la premsa francesa del 1908, un article oblidat de Marquina sobre la Sagrada Família\**

Lourdes Jiménez

La Catalunya de Gaudí era una època en la qual les arts plàstiques passaven per un moment ple d'il·lusió, d'esplendor artística i cultural, que anava des de la Renaixença als últims anys del segle, en què l'actitud de modernitat militant compartida pels diferents col·lectius, especialment pels catalanistes del món intel·lectual i artístic, va donar peu a l'anomenat Modernisme. Generacionalment, Antoni Gaudí

\* Vull agrair l'ajuda i la col·laboració que he tingut per a l'elaboració d'aquest article. Dono les gràcies a Judith Urbano (Escola Tècnica Superior d'Arquitectura –ESARQ–, Universitat Internacional de Catalunya), que em va facilitar el catàleg de l'exposició “Gaudí a París l'any 1910”; a Santiago Alcolea (director de l'Institut Amatller) i al personal de l'Arxiu Mas, que van comprovar si les fotografies que apareixien en l'article de Marquina havien estat fotografiades també per Adolf Mas; a Júlia Martínez i al Consell de la *Revista de Catalunya* per confiar i acceptar la publicació. I, molt especialment, a Francesc Fontbona, ja que sense la seva ajuda essencial en matèria bibliogràfica i el seu coneixement, i sense la seva empena i convicció, mai no hauria escrit ni publicat aquest article sobre Antoni Gaudí.

(1852 - 1926) era un fill de la Renaixença, un catalanista convençut, però, malgrat les moltes diatribes que podríem esgrimir a l'entorn de la no-implicació de l'arquitecte amb els grups modernistes *avant la lettre*, els que es reunien a Els Quatre Gats o els implicats sota la batuta direccional i artística de les festes de Sitges comandades per Santiago Rusiñol, Gaudí era un modernista i actualment és reconegut internacionalment i se'l relaciona amb el Modernisme català com el seu màxim representant.

La bibliografia sobre Gaudí és ingent i creix cada dia. Especialistes reconeguts i altres que el van conèixer de prop i van treballar amb ell han deixat testimoni de la seva manera de fer com a arquitecte, de les seves moltes innovacions, del seu esperit de final de segle, en què la síntesi de les arts i l'artista com a creador total s'harmonitzava en la seva figura. La majoria dels estudis parlen de l'escàs coneixement i reconeixement de l'obra de l'arquitecte per part dels seus contemporanis no tan sols a Barcelona, sinó a l'estranger. Singularment apareix una data, la del 1910, significativa, perquè és la primera i única vegada que, en vida de l'arquitecte, la seva obra es va exposar a fora, concretament a París, en l'exposició que es va celebrar a la primavera del 1910, del 15 d'abril al 30 de juny, a la seu de la Société Nationale des Beaux-Arts al Grand Palais.

Aquest esdeveniment fou àmpliament ressenyat per la premsa del moment: a les pàgines de *La Vanguardia* (12 de maig de 1910, p. 6), a les de la *Il·lustració Catalana* (19 de juny de 1910) i en les revistes especialitzades sobre arquitectura de Madrid i Barcelona (*Arquitectura y Construcción*, XIV, núm. 217, Madrid-Barcelona, agost del 1910, ps. 240-248, i *Anuario para 1911*, Asociación de Arquitectos de Cataluña), que, a més, van recollir, com si fos un compendi historiogràfic, les opinions dels crítics francesos que havien esmentat la notícia. Crítics reconeguts i influents com els cosins Marius i Ary Leblond (que sempre firmaven els articles en conjunt sota aquest pseudònim; Marius Leblond, però, en realitat es deia Georges Athénas i Ary Leblond, Alexandre Merlot), artífexs, juntament amb l'exministre francès M. Hanotaux —tots havien vist a Barcelona les obres en

directe de Gaudí— i el pintor M. Bouche, de les gestions per poder celebrar aquesta exposició. A més de crítics com M. Henry-Bidon des de les pàgines de *La Gazette des Beaux-Arts* o M. Roux des de les de la *Renaissance*, que van oferir els seus comentaris i van destacar especialment la novedosa presentació dels treballs, una cosa gens freqüent en les exposicions sobre arquitectura, com fou exposar diverses maquetes i fotografies grans de les obres, entre les quals hi havia la més imponent, la maqueta de la Façana del Naixement de la Sagrada Família que Gaudí havia fet pintar expressament a Josep M. Jujol per a aquesta exposició parisenca.

Precisament d'aquesta obra capital i fonamental en la trajectòria de l'arquitecte, ja se n'havia parlat a la premsa francesa, concretament en un article monogràfic sobre la Sagrada Família, signat per l'escriptor Eduard Marquina (E. Marquina 1907-1908: 516-522). És curiós constatar com aquest article de Marquina sobre Gaudí i la seva obra essencial ha estat oblidat o bé ignorat per molts dels principals estudiosos de l'obra de l'arquitecte. No és que sigui del tot desconegut, però no s'ha acudit mai a la lectura i a l'estudi de la font original. Desconec per què aquest article ha estat fins avui del tot menyspreat pels erudits de Gaudí, potser a causa de l'autoria de l'escriptor Marquina, tot i que ell coneixia ben de prop no tan sols l'obra de Gaudí, sinó que tenia amistat amb amics de l'arquitecte tan propers i destacats com el poeta Joan Maragall. També és curiós observar que en la seva època ja havia estat ressenyat pels crítics Marius i Ary Leblond en l'inici d'un dels seus estudis més rellevants sobre Gaudí, que van publicar en les pàgines de la mateixa revista, sota el títol “Gaudí et l'Architecture Méditerranéenne”, a *L'Art et les Artistes* (M.-A. Leblond 1910: 69-76). Hi apareix una nota a peu de pàgina al final del títol que és destacable en la mesura en què fa menció de l'exposició de Gaudí al Grand Palais de París sota la iniciativa d'alguns francesos destacats, a més de citar expressament l'article de Marquina aparegut amb anterioritat i dedicat a la Sagrada Família. Incloc la citació completa de la nota:

“(I) Sur l’initiative de quelques admirateurs parisiens, notamment de l’éminent historien M. Gabriel Hanotaux et du peintre Georges Bouche, une exposition de Gaudí a pu être organisée au Salon de la Société Nationale, grâce au bienveillant concours de M. de Baudot, président de la Société d’architecture.

”*Rappelons que L’Art et les Artistes a publié dès 1908 l’intéressante étude de M. E. Marquina sur la Sagrada Familia.*”

No obstant això i per ser exactes, dos especialistes d’anomenada de Gaudí, com J. F. Ràfols i Joan Bassegoda, esmenten aquest article de Marquina, però sense entrar-hi en detalls, i el citen d’altres lectures que el transcriuen en part, però sense haver consultat l’original. Fou Ràfols qui, en un article publicat el 1957, “Valoración de Gaudí por los de *Pèl & Ploma*” (J.F. Ràfols 1957: 16-17), el comentà en parlar de Marquina, el qual cita per la seva relació amb “el templo de la Sagrada Familia y con Gaudí”, a més d’esmentar Opisso, Pijoan i Torres García. De Marquina diu que “[...] fue el primer redactor literario que acompañó a Utrillo en las tareas de *Pèl & Ploma*. Tradujo al castellano *La vaca cega* y *La cançó de Sant Ramon en llavis d’una russa*. Con el beneplácito del autor de estas poesías, Juan Maragall. ¡Raro tipo Eduardo Marquina en su juventud...! Por tales tiempos, más o menos, Marquina publicó en *L’Art et les Artistes* un escrito laudatorio de Gaudí del cual conocemos fragmentos gracias a una revista hispano-norteamericana que los ha reproducido. Entre otras cosas relata: «Un día, trabajando en las vidrieras artísticas de Palma de Mallorca, sus amigos (de Gaudí) le escucharon decir que soñaba con la construcción de un gran monumento de cristal. ‘Con el acero’ —aseguró—, ‘mi sueño será realizable; desaparecerán los ángulos, la materia se manifestará abundante en redondeces astrales, y el sol penetrará por los cuatro costados; será como una imagen del Paraíso; se podrá sacar partido de los contrastes, y así mi palacio será más luminoso que la propia luz.’.»” (J.F. Ràfols 1957: 17).

Més tard, Joan Bassegoda Nonell, en el seu llibre canònic sobre l’arquitecte, mencionarà Marquina i aquesta citació a través de l’article de Ràfols que hem esmentat.

Però entrem en l'article. És totalment singular en la trajectòria d'Eduard Marquina (1879 - 1946), veure la seva firma i la seva reflexió en un assaig sobre art, tot i que no ho era tant en els seus primers anys, en què va alternar la carrera literària, adscrita al Modernisme, amb l'exercici periodístic. Concretament en les revistes *Pèl & Ploma*, *Juventut* i *Catalunya Artística*, com també en el diari barceloní *La Publicidad*, diari per al qual va treballar com a cronista. Abans de fixar la seva residència a Madrid el 1907, Marquina se'n va anar a París el 1905 com a corresponsal de la revista madrilenya *España Nueva*, de la qual fou redactor en cap. No sabem bé si la seva col·laboració per a la destacada revista d'art, *L'Art et les Artistes*, fou feta a París o enviada des de Madrid, ja que tampoc en les seves conegudes memòries, *Días de infancia y adolescencia. (Memorias del último tercio del siglo XIX)* (E. Marquina 1964), no s'esmenta i Gaudí no apareix en l'índex onomàstic. Sigui com sigui, el jove poeta i escriptor coneixia de prop l'obra de l'arquitecte català, tot i que era vint-i-set anys més jove que ell. Però són significatius l'aproximació i l'estudi que fa de la Sagrada Família, amb un coneixement exhaustiu de l'obra i també del personatge, intueixo que a través de la informació de tercers, com podrien ser les opinions abocades a la premsa per Joan Maragall al voltant d'aquesta obra i l'arquitecte, com les del *Diario de Barcelona* (J. Maragall 1900; J. Maragall 1905; J. Maragall 1906).

La revista *L'Art et les Artistes*, on es va publicar l'article de Marquina citat, era una destacada revista d'art antic i modern. "*Revue mensuelle d'art ancien et moderne...*", tal com deia el subtítol amb el qual es presentava. Fou fundada el 1905 pel crític d'art i historiador francès Armand Dayot (1851 - 1934), el qual la va dirigir fins a la seva mort, tasca que llavors va continuar la seva filla fins al 1939. En la seva vida havia ocupat successivament diversos càrrecs, com el de cap de gabinet del prefecte d'Orà, del ministre de Belles Arts de França i inspector ajudant de l'inspector general de Belles Arts. La seva relació amb Espanya es tradueix en la publicació del seu *Croquis de voyage, Italie, Espagne, Portugal* (1887), a

més d'incloure en la seva revista, no tan sols l'actualitat expositiva d'Espanya i dels artistes espanyols a París, sinó que també tenia en la seva nòmina de col·laboradors reputats crítics i historiadors de l'art espanyol com Aureliano de Beruete i Moret fill, Francisco Acebal o Margarita Nelken, entre d'altres.

Per tal de poder-nos fer una idea aproximada de la presència d'artistes espanyols en les seves pàgines fins a la publicació de l'article sobre Gaudí, ja en el primer any de la seva aparició (1905, volum II, octubre del 1905-març del 1906) hi ha estudis monogràfics sobre "Les femmes de Goya" (ps. 193-205), "Les Pasos" (ps. 33-37) o s'hi reproduïxen les obres de diversos artistes contemporanis que exposaven a París: de Cardona, *La toilette* (p. 54); de Ramon Pichot, *Danse populaire en Espagne* (p. 56); d'Ulpiano Checa, *Bavardage* (p. 173); d'Antonio Gisbert, *Don Quichotte chez les ducs* (p. VIII), i també informava de l'adquisició de *La Venus del espejo*, de Velázquez, per la National Gallery de Londres (p. 394). Reconeguts crítics i especialistes francesos també es van acostar a l'art espanyol en monogràfics com el signat per Léon Bonnat sobre "Velázquez" o el dedicat a "Agustín Querol" per Léon Théverin i el de William Ritter sobre "Un paysagiste castillan. Don Aureliano de Beruete", per no continuar citant més referències. Per tant, s'observa com la presència d'artistes espanyols contemporanis va ser tractada amb un alt nivell i de manera reiterada, igual com es van dedicar monogràfics a artistes antics de diferents països. Així que no és estrany que el 1908 es faci una primera aproximació a l'arquitectura de Gaudí, ja que, malgrat que era poc conegut, la singularitat de la seva obra era interessant donar-la a conèixer a les pàgines de la revista i què millor que començar amb l'obra emblemàtica i del tot original de la Sagrada Família, en què es conjugava la síntesi de l'arquitectura gaudiniana i es presentava la peculiar personalitat de l'arquitecte.

La Sagrada Família havia estat ja un objecte reiterat de publicació i llargs comentaris a la premsa catalana del moment, per la qual cosa Marquina hi devia estar familiaritzat i potser coneixia de prop l'obra. En les pàgines de la segona època de la revista *Hispania*,

concretament en el primer número dirigit ara, en la seva nova etapa, pel pintor Aleix Clapés (1846 - 1920), amic i col·laborador de Gaudí en obres com el Palau Güell o la Pedrera, apareix un article firmat pel jove advocat mallorquí Fèlix Escalas —que llavors va arribar a tenir alts càrrecs econòmics i fins i tot fou durant un temps governador general de Catalunya—, “Gaudí” (F. Escalas 1903: 10-16), en què parla de la seva visita a l’obra de la Sagrada Família i estableix un paral·lelisme amb els textos de Maragall, en els quals defineix la visió de Gaudí com a *demiürg*.

Igualment foren publicades diverses fotografies amb la Façana del Naixement en construcció i diverses escultures d’aquesta façana, però sense aprofundir en comentaris. Però més destacable va ser la publicació a la revista *Forma* (J. Pijoan 1907) del monogràfic titulat “L’obra de la Sagrada Família”, amb nombroses fotografies signades en reproduccions de Thomas, que incloïen molts detalls d’escultures, com també de conjunt amb la portada de llevant en una foto molt interessant (p. 155) i amb articles de J. Pijoan (ps. 123-124), i un altre amb el nom “Fora del Temps”, de Joan Maragall (ps. 134-147). A més dels ja citats anteriorment, escrits per Joan Maragall a les pàgines del *Diario de Barcelona*.

Eduard Marquina, per tant, té antecedents escrits sobre la singular obra de Gaudí com a referents, tot i que és significatiu comprovar que se’n distancia i construeix un testimoni interessant, expressament elaborat per presentar a un públic estranger el significat de l’obra, les seves múltiples innovacions i la difícil personalitat de l’arquitecte. El títol és del tot explícit, “La Sagrada Familia”, signat com a E. Marquina (E. Marquina 1907-1908: 516-522). L’escriptor comença l’estudi oferint un treball sobre “La personnalité de Gaudí a besoin d’être soigneusement détaillé pour être saisie en son ensemble”. I remarca “... la complexité psychologique de l’artiste-architecte de la Sagrada Familia”. El presenta en termes molt maragallians, com un “místic meridional, ardent i apassionat” (“Gaudí est un mystique meridional, ardent et passionné...”), al qual compara amb les figures ombrívoles de pintors ascètics italians, que pinten Cristos amb

el costat travessat i Magdalenes tremoloses. L'arquitecte, continua Marquina, accepta els dogmes més aguts i les interpretacions més exasperades sobre el cristianisme: “La vie est châtement du péché. Malheur à qui voudrait parachever sa propre rédemption, ici-bas, dans le monde! Un seul chemin pour être: c'est périr...”, una vida condemnada al *càstig*. I l'escriptor afirmava que si es parlava a Gaudí de la glòria de Déu en la carn, del triomf de l'esperit en la forma, de tot un cristianisme més amable, més ortodox, ell responia: “«La mort! La mort!», et pas d'autre rédemption que la mort: c'est l'Évangile qui parle: «L'arbre ne fleurira que lorsque la graine sera pourrie dedans la terre!»” (E. Marquina 1907-1908: 516).

Marquina, igual que Joan Maragall, conclou en la bel·ligerància i la representació de la tradició dogmàtica catòlica que representa Gaudí, la mateixa idea de la qual Maragall es fa ressò en una coneguda carta a Josep Pijoan (J. Maragall 1981: vol. 1, 1.017), traduïda i publicada a Juan José Lahuerta (ed.), *Antoni Gaudí 1852-1926. Antología contemporánea* (J.J. Lahuerta 2002: 41). El mateix Marquina comenta les contradiccions entre la seva obra i la seva manera de pensar en aquest catolicisme exacerbada, en què conviuen el seu amor pel que és oriental i la naturalesa, alhora que és capaç de pronunciar amb pietat sincera una lletania del tot banal i ratllant l'adoració idòlatrica, tal com confirma a Marquina un amic —que desconeixem—: potser el mateix Maragall, a qui professava una bona amistat i una gran admiració, i que coneixia bé l'arquitecte? Fins i tot arriba a considerar-lo “[...] un illuminé déliquescents” per citar aquella idea revolucionària i impossible de poder construir un gran monument en vidre (E. Marquina 1907-1908: 516-517).

Després d'aquesta llarga introducció sobre la presentació psicològica i la personalitat de Gaudí, Marquina relata els orígens de la construcció de la Sagrada Família i en fa un estudi històric important, com si fos un historiador de l'art o un arquitecte, en lloc de fer comentaris més propers als d'un escriptor, més subjectius. Parla dels inicis de Gaudí partint del gòtic com a estil i oblidant tota l'arquitectura del Renaixement i també explica que els orígens de





Retrat de Marquina fet per Pitxot. *Pel & Ploma* (1901)



Fotografia de Gaudí. *L'Art et les Artistes* (1908)

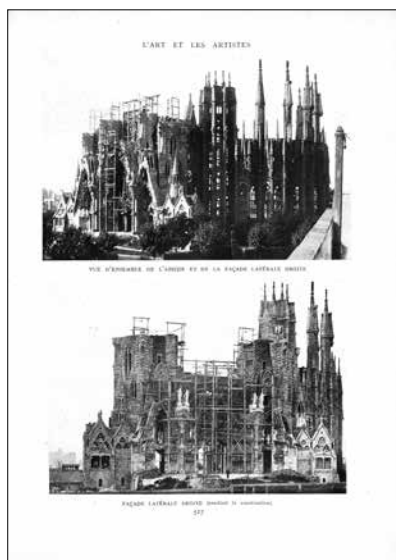
l'obra van partir d'un petit grup de creients i que l'obra la va començar l'arquitecte Villar, del qual diu que va abandonar per temes econòmics i perquè "les terrains de construction se trouvant fort éloignés du centre de la ville"; immediatament se'n va fer càrrec M. Martorell, un altre arquitecte que va veure una oportunitat d'oferir l'obra al jove Gaudí, el qual acaba "la crypte dans le style roman qu'exigeaient les fondations déjà posées para Villar; mais il bâtit l'abside gothique et, à chaque contrefort qui perçait l'air, obéissant à sa volonté, l'esprit nouveau de Gaudi se réformait, s'affirmait, se déroulait, armé de lumière, comme dit l'Écriture. En arrivant au croisé, à l'angle de l'abside et de la façade latérale, toute l'oeuvre resplendissait déjà du nouveau style" (E. Marquina 1907-1908: 519). És important destacar aquest paràgraf, en què Marquina utilitza la noció d'un estil nou, el mateix que en aquells moments i de manera coetània estaven utilitzant altres arquitectes europeus com Otto Wagner, Horta, Guimard i nord-americans com Sullivan sota el paraigua de l'anomenat *Art Nouveau*.

Marquina defineix l'angle nord del creuer "... pour le morceau le plus sain et le plus fort qu'aient produit l'art et le génie de Gaudi, dans tout l'ensemble de son oeuvre" (E. Marquina 1907-1908: 519). A continuació fa una descripció detallada de les diferents portes: de Llevant, "cette construction morbide, pâteuse, comme si la Vie elle-même surgissait des formes inanimées au premier rayon du jour..." (E. Marquina 1907-1908: 519). La porta del Naixement i l'oposada a aquesta, la de la Mort, amb figures del gran centurió romà, els tres centurions i, al mig, el Calvari i la Creu. "Et, demain, les meurtre-faim, les déshérités, les misérables viendront chercher dans cette porte le fort conseil et la voix sans larmes de l'épopée tragique. On dirait que Gaudi s'attend à ce défilé lamentable des souffrances humaines devant sa «porte de la Mort»" (E. Marquina 1907-1908: 519). Aquí Marquina es fa ressò de la complicitat de Gaudí amb els més pobres, amb els desheretats que vivien al costat de la seva obra, fins al punt que en aquell moment la Sagrada Família era coneguda com "la catedral dels pobres".

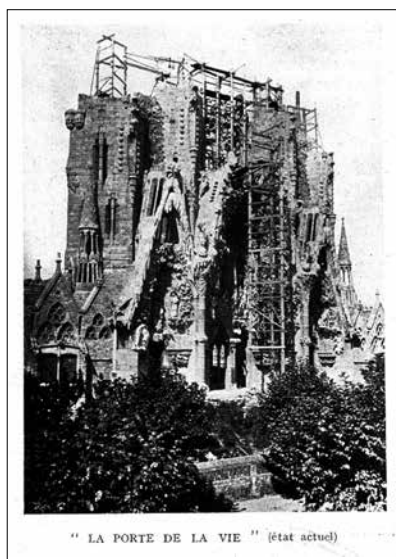
De la mateixa manera, Marquina té una atenció especial per les torres perquè diu que Gaudí vol deixar aquesta obra com un signe del seu temps, i seguidament fa una descripció molt aproximada de les innovacions que, exemplarment, s'hi han aportat, com: "...Il y en aura un peu partout, de ces clochers. Quatre sur la porte de la Mort, quatre sur celle de la Vie, quatre encoré dans l'abside et quatre sur le frontispice, regardant la mer. Ces clochers affecteront la forme conique, qui est, paraît-il, la plus rationnellement apte à rendre les sonorités; les cloches elles mêmes seront remplacées para des longs tuyaux en bronze qui vibreront harmonieusement de façon à produire des accords parfaits et, les jours des grandes fêtes, sur tout l'ensemble des formes arrivées déjà à un degré de signification hyperbolique, la symphonie glorieuse des bronzes dira l'âme du Temple, en rendant, vivante, la musique de ses lignes" (E. Marquina 1907-1908: 520).

Continua esmentant el claustre, el cor de l'església i seguidament comenta el somni de Gaudí de poder construir tallers per als diferents artesans (fusters, ferrers, vidriers, paletes...) que treballen en la construcció del temple, una comunitat de treballadors als quals compara amb les abelles obreres bronzint al voltant "d'où montera, dit-il, la rumeur du travail, comme un bourdonnement d'abeilles vers l'église ensoleillée, ruche mystique..." (E. Marquina 1907-1908: 520-521).

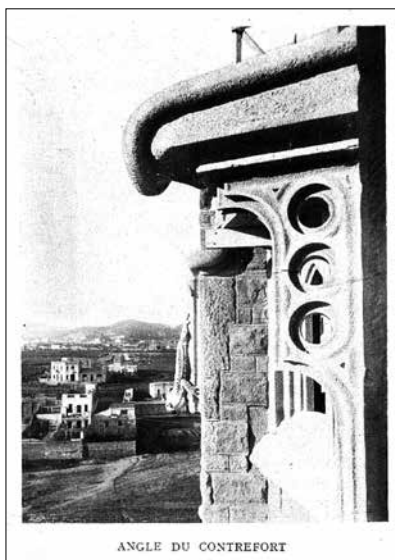
A continuació, l'escriptor s'atura en la descripció de l'obra, per tal de fer èmfasi en l'habilitat de Gaudí per treballar directament tots els detalls que componen les seves diferents creacions: ell modela les escultures i extreu motlles ornamentals de la naturalesa que l'ajuden a fixar l'expressió de cada peça. També esmenta la seva feina a l'hora de dissenyar els mobles que han de servir com a objectes per al culte, a més de les teles i els tapissos. Remarca com a dada clau la seva formació inicial amb els forjadors catalans (E. Marquina 1907-1908: 521). Destaca, per tant, la seva capacitat d'estudi i visió global de l'obra, a més de la seva participació completa i entregada en totes les fases, com la seva tasca en l'escultura, el Gaudí com a arquitecte



Vistes de conjunt de l'absis i la façana lateral dreta. *L'Art et les Artistes* (1908), p. 517

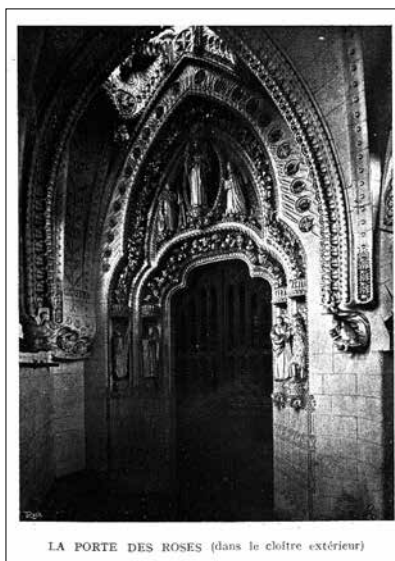


La Porta de la Vida (estat actual). *L'Art et les Artistes* (1908), p. 518



ANGLE DU CONTREFORT

Angle de contrafort. *L'Art et les Artistes* (1908), p. 518



LA PORTE DES ROSES (dans le cloître extérieur)

La porta de les Roses. *L'Art et les Artistes* (1908), p. 519

que anys més tard reivindicarà l'historiador de l'art Joaquim Folch i Torres en un article històric dedicat a la mort de Gaudí, "En Gaudí escultor" (J. Folch i Torres 1926: 2-7). Aquesta actitud globalitzadora en Gaudí no perjudica, al contrari, converteix el conjunt en una harmonia final aportada per cada detall, des de la finestra al moble (E. Marquina 1907-1908: 521).

Per acabar, Marquina explica les teories de Gaudí sobre la llum dins de l'espai, la qual considera l'ànima dels edificis, fins i tot serveix per a la contemplació; l'escriptor també afegeix l'anècdota coneguda d'"un étranger —c'était justement un parisien illustre— contemplait, au soir, la masse harmonieuse et blanche de la basilique, et, se tournant vers Gaudi, qui, lui aussi, était en contemplation muette devant son oeuvre: «C'est», lui dit-il, «la dernière des cathédrales?...» «Non, c'est la première de la série nouvelle!», répondit Gaudí. Et le futur, passant en vision, frôla ses yeux" (E. Marquina 1907-1908: 522).

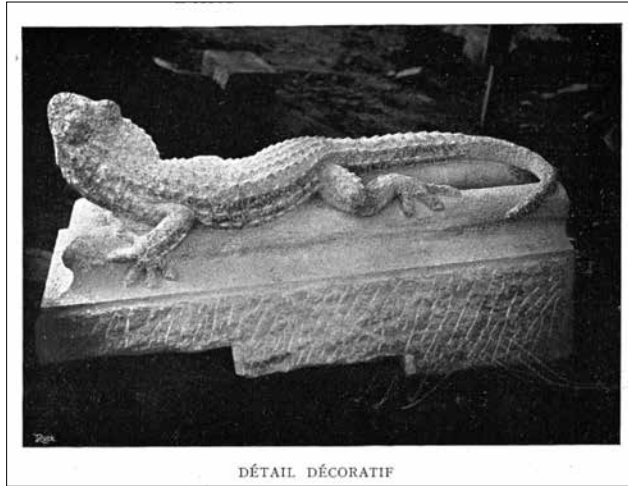
Abans de passar a la conclusió i punt final ofert per Marquina, cal esmentar la proliferació de fotografies, quasi m'atreveria a dir que originals i no publicades en altres articles i monogràfics, firmades per un —de moment— desconegut RUCK. L'article obre en portada amb una imatge de Gaudí poc vista, que curiosament porta per títol *Unique portrait de Gaudi (D'après un instantané)* (E. Marquina 1907-1908: 516), i segueix amb dues vistes de conjunt del temple imponents, preses des d'una altra edificació propera de l'absis i la façana lateral dreta (E. Marquina 1907-1908: 517). A la resta de pàgines es van alternant fotografies de la Porta de la Vida i detalls del conjunt, com l'angle d'un contrafort (E. Marquina 1907-1908: 518), un angle des de l'Anunciació (E. Marquina 1907-1908: 519), de l'interior del temple (E. Marquina 1907-1908: 520), amb dues vistes curioses que denoten els treballs escultòrics i les grans pedres que servien per a la construcció (E. Marquina 1907-1908: 521), com també detalls d'una serp i un cocodril que tanquen l'article (E. Marquina 1907-1908: 522). Les fotografies mostren un coneixement de l'obra en profunditat, a més d'oferir vistes mai no presentades



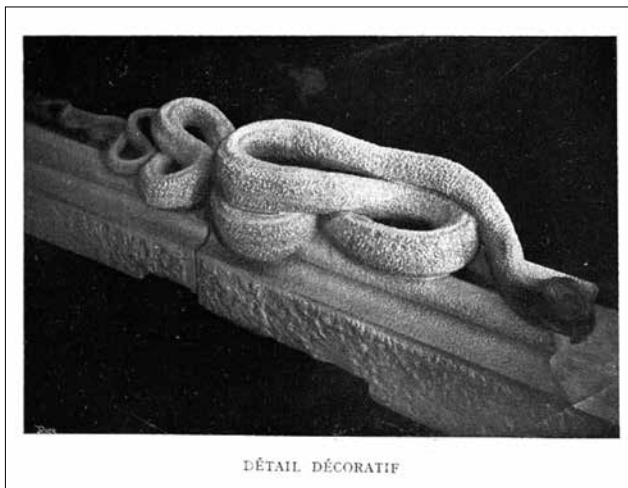
Un dels angles de l'Anunciació (Porta de la Vida). *L'Art et les Artistes* (1908), p. 519



Estat de l'interior del temple. *L'Art et les Artistes* (1908), p. 520



Detall decoratiu: un llangardaix. *L'Art et les Artistes* (1908), p. 522



Detall decoratiu: una serp. *L'Art et les Artistes* (1908), p. 522



fins llavors i que, en conjunt, donaven una precisió molt exacta del seu desenvolupament.

A manera de conclusió es pot afirmar que Marquina fa una feina molt encertada en la presentació al públic estranger d'una obra emblemàtica de Gaudí, amb coneixement exacte del seu desenvolupament, del procés constructiu, de l'ideari singular i renovador de l'arquitecte al voltant de la llum, de la idea de treballar en un estil nou, en què la integració dels diferents oficis i la cura de totes les peces que formen part del conjunt el fan un arquitecte diferent, especial, que, a més, en aquesta obra de caràcter religiós, va aparellat a l'home de fe, a l'humil arquitecte de la *catedral dels pobres*. És, per tot això, una grata tasca poder publicar i donar a conèixer en profunditat aquest extraordinari article, coetani als treballs més rellevants de l'arquitecte (la Pedrera), a les seves col·laboracions amb la Delegació Arqueològica de la Reforma de l'Ajuntament de Barcelona, el qual, l'any 1908, el mateix de l'article, nomenava Gaudí l'arquitecte que "cuidará de conservar o reconstituir el aspecto de los edificios notables que han de derribarse" (*La Vanguardia*, Barcelona, 23 d'agost de 1908, p. 3); o el mateix en què l'artista rebia visites oficials dels infants M. Teresa de Borbó i don Ferran de Baviera a la sagristia de la Sagrada Família (*La Vanguardia*, Barcelona, dimecres 10 de juny de 1908, p. 3). Mentre, a París, un jove escriptor com Eduard Marquina publicava un article molt revelador de la seva feina i dedicació a la seva obra més important i especial: la Sagrada Família.

*Traducció de M. Mercè Riu i Codinach*



COEN D'INTÉRIEUR: A DROUË, GRAND ET PETIT CLOCHER

Interior del temple amb grans i petites escultures. *L'Art et les Artistes* (1908), p. 521

## REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- F. ESCALAS (1903). “Gaudí”. *Hispania*, 2a època, núm. 1, ps. 10-16.
- J. FOLCH I TORRES (1926). “L’arquitecte Gaudí”. *Gasetta de les Arts*, Any III, núm. 52, ps. 2-7.
- F. FONTBONA (2002). “El vanguardismo de un tradicionalista”. *Gaudí*, núm. 58. [http://www.bcn.cat/publicacions/b\\_mm/ebmm58/bmm58\\_qc42.htm](http://www.bcn.cat/publicacions/b_mm/ebmm58/bmm58_qc42.htm)
- (2002). *Gaudí al detall. El geni del Modernisme català*. Barcelona: Ed. Pòrtic.
- J. J. LAHUERTA (ed.) (2002). *Antoni Gaudí 1852-1926. Antología contemporánea*. Madrid: Alianza Forma.
- (comissari) (2002). *Univers Gaudí*. Barcelona: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona / Generalitat de Catalunya / Fundació BBVA / Diputació de Barcelona.
- M.-A. LEBLOND (1910). “Gaudí et l’architecture méditerranéenne”. *L’Art et les Artistes*, tom XI, ps. 69-76.
- J. MARAGALL (1900). “El templo que nace”. *Diario de Barcelona* (20.XII).
- (1905). “¡Una gracia de caridad...!”. *Diario de Barcelona* (7.XI).
- (1906). “En la Sagrada Familia”. *Diario de Barcelona* (19.III).
- (1907). “Fora del Temps”. *Forma*, vol. II, núm. 16, ps. 134-147.
- (1981). *Obres completes*. Barcelona: Selecta, vol. I, p. 1.017.
- E. MARQUINA (1907-1908). “La Sagrada Familia”. *L’Art et les Artistes*, tom VI, ps. 516-522.
- (1964). *Días de infancia y adolescencia. (Memorias del último tercio del siglo XIX)*. Barcelona: Ed. Juventud.
- J. PIJOAN (1907). “L’obra de la Sagrada Família”. *Forma*, vol. II, núm. 16, ps. 123-134.
- J. F. RÀFOLS (1957). “Valoración de Gaudí por los de Pèl & Ploma”. *Destino*, núm. 1.062, ps. 16-17.
- J. URBANO; J. BASSEGODA (comissaris) (2002). *Gaudí a París l’any 1910*. Barcelona: Escola Tècnica Superior d’Arquitectura (ESARQ) / Universitat Internacional de Catalunya.